

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЇ ЯК КАТЕГОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

У статті розглянуто сутність інформації в гносеологічному та онтологічному аспектах. Висвітлено питання щодо поняття, особливостей, функцій інформації як категорії інформаційного права.

Ключові слова: інформація, інформаційна сфера, інформаційне право, інформаційно-правові відносини, інформаційно-правова норма.

В статье рассматривается сущность информации в гносеологическом и онтологическом аспектах. Освещаются вопросы относительно понятия, особенностей, функций информации как категории информационного права.

Ключевые слова: информация, информационная сфера, информационное право, информационно-правовые отношения, информационно-правовая норма.

The article deals with the essence of the information in the epistemological and ontological aspects. The problems concerning the concept, features, functions of information as a category of information law.

Key words: information, information sphere, information law, information and legal relationships, information and legal norm.

Інформація, як відомо, є засобом комунікації людей і нерідко виступає об'єктом їх діяльності. Без отримання інформації у різних її проявах та формах неможливі еволюція людини, розвиток суспільства і держави. Більше того, вона є одним із ключових понять для багатьох галузей знань. Правознавство, філософія, політологія, соціологія, історія та інші науки приділяють велику увагу зазначеній категорії. Будь-які суспільні відносини – предмет регулювання права – тісно пов'язані з інформацією.

Вітчизняні дослідники інформаційної сфери В. М. Брижко, О. А. Баранов, М. С. Демкова, М. З. Згуровський, Л. П. Коваленко визначають, що «з огляду на загальносистемне уявлення поняття “інформація” має два аспекти:

гносеологічний, тобто інформація розглядається як відомості, якісне значення змісту повідомлення (семантичний, якісний аспект інформації). Виходячи з цього можна говорити про те, що інформація – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення завдань засобами, що наділені “інтелектуальними” можливостями. Безпосередньо цим питанням у 1960-х роках займалися співробітники Всесоюзного інституту наукової та технічної інформації, які вперше у країні видали монографію під назвою “Основа наукової інформації”, у якій підбито підсумок на той час світового та особистого досвіду;

онтологічний: під інформацією розуміється кількісне значення міри пропуск-

© Лемішко Ю. М., 2016

ної здатності каналу зв'язку (визначеність й упорядкованість (інтенсивність) потоку повідомлення в мережах передачі даних, що зветься "трафік") і упорядкування повідомлень (організація процесу кодування/декодування і передачі/прийому інформації), тобто остання розглядається як упорядкована субстанція, яку можна описати математично. При цьому під системою упорядкування розуміється будь-яка алгоритмізована система з об'єктивно заданим алгоритмом, що може бути розпізнаний. Мова тут йде не про гносеологічний (змістовний) аспект інформації, а про можливість її неспотвореного перетворення-кодування для обробки в автоматизованих системах і переміщення по лініях зв'язку».

Поняття «інформація» можна розглядати у широкому (який відображає використання даного поняття в загальній системі суспільних відносин) і у вузькому (правовому, тобто такому, який характеризує особливості інформації як елементу лише правовідносин) значеннях [1, с. 18].

У повсякденному житті інформацією називають різні повідомлення, відомості про навколишній світ, процеси, що в ньому відбуваються, про події, ситуації. Вона багатоаспектна: існує у неживій природі, кібернетичних (управлінських) системах, у живих організмах (генетична інформація), циркулює в суспільстві (соціальна інформація) тощо. Указана властивість, зокрема, зумовила різноманітні тлумачення сутності інформації в науковій літературі, де сам термін дуже поширений і є категорією, що застосовується в різних галузях знань. При цьому не існує єдиного загальнонаукового поняття. У теорії інформації, наприклад, вона визначається через знання про навколишній світ, усунення невизначеності, у філософії – як відображення багатоманітності.

Академік В. М. Глушков указував: «Інформація в найширшому її розумінні є мірою неоднорідності розподілу матерії

та енергії в просторі і часі, мірою змін, які супроводжують всі процеси, що відбуваються у світі... Інформацію несуть у собі не тільки наповнені буквами сторінки книг чи людська мова, а й сонячне світло, складки хребта гір, шум водоспаду, шелест листя та ін.».

Філософський енциклопедичний словник містить такі визначення поняття «інформація» (від лат. «informatio» – ознайомлення, пояснення, уявлення, поняття): повідомлення, інформування про стан справ, відомості про що-небудь, що передається людьми; зменшена, знята невизначеність у результаті отримання повідомлень; повідомлення, нерозривно пов'язане з управлінням, сигнали в єдності синтаксичної, семантичної та прагматичної характеристик; передача, відображення різноманіття в будь-яких об'єктах і процесах живої та неживої природи [2, с. 94].

Таким чином, у широкому розумінні до змісту поняття «інформація» провідні науковці включають: будь-які відомості про раніше невідомі події; відображення реальності у свідомості людини, представленій на її мові; основний зміст відображення; семантику або прагматику синтаксису мови представлення даних; змістовний опис об'єкта або явища; результат вибору; зміст сигналу, повідомлення; відображену розмаїтість або її міру; міру складності структур або організації; продукт наукового пізнання, засіб вивчення реальної дійсності; обов'язкову субстанцію живої матерії, психіки, свідомості; нескінченний процес триєдності енергії, руху і маси з різною густиною кодових структур безмежного Всесвіту; вічну категорію, що міститься в усіх без винятку елементах і системах матеріального світу, що проникає в усі сфери життя людей і суспільства; властивості матерії, її атрибут, певну реалію, що існує поряд з матеріальними речами або в самих речах, тощо.

Перейдемо до розгляду вузького, або правового, розуміння поняття «інформація». Насамперед слід звернути

увагу на термін «соціальна інформація», який є загальним щодо часткового «правова інформація». У науковій літературі поняття «соціальна інформація» пов'язується зі знаннями, повідомленнями, відомостями.

Із цих позицій й вибудовувалося сприйняття інформації в юридичній літературі. Це й зрозуміло, оскільки при її створенні, використанні, поширенні більшість суспільних відносин, що потребують правового врегулювання, виникають саме з приводу інформації як відомостей, даних.

Із правових позицій інформація – об'єкт багатофункціональний, вона може виступати, наприклад, як засіб реалізації конституційних прав і свобод, як елемент управління суспільними, державними справами, прийняття управлінських рішень, як товар у процесах її створення, використання, поширення, як об'єкт права власності тощо [3, с. 42].

З одного боку, інформація необхідна для здійснення якісного управління в будь-якій сфері громадського життя, тому що вона є особливим ресурсом державного управління. З іншого – діяльність у сфері інформації, як і будь-який інший соціальний процес, є об'єктом державного управління.

Рух інформації в системі управління, як правило, характеризується складністю і розгалуженістю, оскільки вона безпосередньо пов'язана з умовами існування суспільства. Жодна з функцій управління не може забезпечувати підтримки заданих параметрів системи без налагоджених і постійних потоків інформації. У свою чергу, організаційна структура інформації є невід'ємною, органічною частиною системи управління, що забезпечує комплексну та ефективну взаємодію всіх її елементів. Інформація виступає найважливішим чинником формування і реалізації правового статусу суб'єктів управлінських правовідносин. Щоб при виконанні основних своїх завдань і функцій стати максимально корисною в будь-якій сфері застосування,

інформація повинна бути належним чином організована. Прийняття управлінських рішень пов'язане з постійним опрацюванням інформації, а сам процес управління має інформаційний характер. На кожній зі стадій управління використовується конкретна вхідна інформація й одночасно формується вихідна інформація, яка є вхідною на інших стадіях управління.

Інформація, яка не є чимось самостійним, абсолютним, набуває певного правового значення щодо інших предметів суспільних відносин. Важливим тут є те, що соціально значущим у сфері правового регулювання суспільних відносин із приводу інформації є не просто володіння суб'єктом носієм інформації, а ще й наявність у нього можливості «одержати» інформацію з носія.

Для того щоб інформаційне забезпечення потреб певного соціуму було ефективним, практика і теорія виробили перелік вимог до нього. Серед них у культурологічному аспекті визначаються такі: мінімальність інформації, що передбачає обмеження збору й опрацювання лише тих повідомлень (інформації), без яких неможливо управляти об'єктом; достатність, а це означає, що інформація повинна давати вичерпне й повне уявлення про функціонування об'єкта, а також оптимальні чи близькі до них рішення.

При визначенні потреб в окремих видах інформації необхідно у першу чергу враховувати значимість для управління її кожного виду, частоту створення, взаємозв'язок з іншими видами інформації.

Однією з головних вимог, які ставляться до організації управління, вважається забезпечення високої достовірності відомостей, оскільки без правдивості і перевіреної інформації про об'єкт управління неможливо організувати його, використати найбільш досконалі методи управління.

Так, під інформацією у ст. 1 Закону України «Про інформацію» розуміються

документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Цивільний кодекс України дещо коригує дефініцію «інформація»: документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце в суспільстві, державі та навколишньому середовищі. У цьому визначенні акцентується увага на динаміці подій та явищ, відомості про які є інформацією.

Аналіз змісту наведених визначень, а також відповідних норм інформаційного законодавства України дає підстави для виділення таких ознак поняття «інформація»: інформація – це відомості про події та явища, що відбуваються: у державі, у навколишньому природному середовищі; інформація – це дані, які можуть зберігатися в будь-якій формі й вигляді. Однак для набуття певного правового статусу інформація має відповідати вимогам та ознакам, передбаченим правовими нормами, тобто відповідати букві та духу закону; інформація – це відомості, які є документованими або публічно оголошеними; інформація є об'єктом цивільних прав і належить до категорії нематеріальних благ; джерелами інформації є передбачені або встановлені законом носії інформації: документи, інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи.

Важко переоцінити ту роль, яку відіграє інформація в розвитку сучасного суспільства. Можна без перебільшення сказати, що суспільство сьогодні є суспільством інформації, її ерою, яка розпочалася у ХХ ст. Інформація дозволяє людству активно працювати з природою, допомагає скоріше та якісніше провести інтеграційні процеси завдяки докладанню і поєднанню людських зусиль, причому не тільки у певних галузях, а й у людській діяльності в цілому. Нині інформація стала основним ресурсом люд-

ства, базою соціального і технічного прогресу.

Із цього приводу слушно зауважив В. Ф. Іванов, що в наш час проблеми інформації є одними із найпопулярніших у науці. Зі створенням теорії інформації посилення на неї часто зустрічаються в роботах учених найрізноманітніших спеціальностей. Інформацію досліджують інженери, історики, біологи, соціологи, журналісти та представники багатьох інших галузей науки. Деякі розглядають інформацію «як соціальне явище, тобто певний феномен, пов'язаний з діяльністю тих чи інших суб'єктів соціальних спільнот (наприклад, груп) чи соціальних інститутів (наприклад, установ і організацій, які функціонують у суспільстві)».

Треба зауважити, що інформація є глобальною проблемою сучасності, бо саме від неї залежить успішний розвиток суспільства. Крім того, інформаційна взаємодія різних груп людства – найважливіша форма соціальної взаємодії. Саме від цього залежить суспільний поступ. Інформацію можна вважати причиною революційних змін. Зараз увесь світ включений в єдину інформаційну систему, причому вона працює фактично в режимі реального часу. Інформація для людства є не тільки умовою, а й стимулом до дії, дезінформація та інформаційний хаос викликають почуття невпевненості та безсилля. Велику роль у самоусвідомленні суспільства відіграє також міра задоволення потреби в інформації. У нездоровому суспільстві, як правило, є відчуття інформаційного голоду.

Найбільш узагальненим визначенням інформації є її трактування: «як відбитку розмаїття, яке дозволяє розглядати у межах загальної концепції і інформацію в неживій природі, її з поняттям впорядкованості, структури, організації, і інформацію в усіх кібернетичних системах (біологічних, механічних, насамкінець, соціальних), перш за все пов'язану через поняття “управління”». Інші вчені вважають, що «інформація – це знання,

але не все знання, яке має людство, а тільки та його частина, яка використовується для орієнтації, активної дії, управління». Справді, те знання, яке не ввійшло в ужиток, не можна вважати інформацією, бо ним не користуються інші члени суспільства, воно до них не дійшло і не може дійти.

Учені по-різному трактують це поняття. З одного боку, це природно, бо різні представники окремих наукових сфер по-різному використовують інформацію, з іншого – не можна, на наш погляд, погодитися з тією точкою зору, що «немає і не може бути єдиного визначення поняття “інформація”». Попри всі особливості розгляду головні, принципові підходи залишаються ті самі, і, таким чином, явище інформації залишається принципово тим самим, різними є тільки підходи до нього.

Вважаємо за необхідне додати, що існують два підходи до розуміння природи інформації – атрибутивний і функціональний. Прихильники першого роз-

глядають інформацію як об'єктивну властивість усіх матеріальних об'єктів (інформація – атрибут матерії); прибічники другого стверджують, що інформація є умовою і результатом спрямованої активності й тому вона виникає тільки на соціально свідомому рівні. Не викликає сумніву, що інформація, якою обмінюються члени суспільства, обов'язково пов'язана з відбиттям реальності. Ще Н. Вінер розумів під інформацією позначення змісту, який надходить із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього людини. При цьому слід підкреслити різницю у ставленні до пошуку та обробки інформації людини та машини. ЕОМ, безперечно, це робить значно швидше, ніж людина, але це стосується тільки замкнутої системи. Із зовнішнім світом людина працює набагато ефективніше.

На наш погляд, інформація – це знання, яке передається від джерела до приймача інформації.

Література

1. Правова інформатика : підручник / за ред. В. Дурдинця, Є. Моїсєєва, М. Швеця. – 2-ге вид. – К. : ПанТот, 2007. – 524 с.
2. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. – К. : Юрид. думка, 2006. – 384 с.
3. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 688 с.